

שלטון וכוח

העשרה מס' 1: טעימה מהגות מדינית – מה מקור הכוח של המנהיג?

העשרה מס' 2: אומנות פוליטית

העשרה מס' 3: מנהיגות והיבריס

העשרה מס' 4: מה עושה הכוח למוח?

איך משפיע הכוח על המוח, או למה אנשים טובים "נופלים" כשהם עולים לשלטון?

ביחידת זו נכיר את "ניסוי הכלא" של זימברדו:

"ניסוי הכלא" שינה את פני הפסיכולוגיה. הוא העלה שאלות נוקבות על גבולות האתיקה של ניסויים פסיכולוגיים.

אפשר להקרין סרטונים המתארים את הניסוי. (<https://www.youtube.com/watch?v=VVZAxSjKK3g>)
הסרטונים קשים לצפייה, לכן חשוב מאד לצפות בהם לפני שהתלמידים יצפו בהם).
תיאור הניסוי:

פיליפ זימברדו, פרופסור מאוניברסיטת סטנפורד בארצות הברית, ביקש מהסטודנטים שלו לחקור את התגובה של אנשים כאשר הם נכלאים לראשונה בחייהם. הסטודנטים החליטו להתנסות בעצמם בחוויה וכלאו את עצמם מרצון במעונות הסטודנטים.
בשיעור שלאחר מכן שמע הפרופסור את אחד הסטודנטים אומר לחברו שלא יוכל להמשיך ולהיות חבר שלו מכיוון שבמהלך אותו סוף שבוע עשה דברים נוראיים כסוהר.
תגובתו של הפרופסור לא איחרה לבוא.

הוא הבין כי באותו סוף שבוע התעוררו אצל הסטודנטים תגובות פסיכולוגיות בהשפעת הסמכות שניתנה להם, והחליט להרחיב את הניסוי.

זימברדו גייס באמצעות מודעה בעיתון קבוצה של 20 נבדקים. הם עברו מבחנים פסיכולוגיים כדי לוודא שאינם סובלים מהפרעות נפשיות.

הנבדקים חולקו באופן אקראי (רנדומאלי) לסוהרים ואסירים והניסוי החל.
באישון לילה הגיעו ניידות לבתי ה"אסירים" והובילו אותם ל"בית כלא" שנבנה במיוחד עבורם במרתפי האוניברסיטה. כשהגיעו ל"כלא" הופשטו האסירים מבגדיהם והולבשו במדים דמויי שמלה שעליהם הוטבע מספר שמרגע זה החליף את שמם.

הסוהרים הגיעו אף הם ל"כלא" והולבשו במדים אחידים, צוידו באלות ובמשקפי שמש אטומים.
ההנחיה היחידה שקיבלו הייתה להתייחס לאסירים בכבוד ולשמור על הסדר בכלא.

אפשר עכשיו לעצור את תיאור הניסוי ולשאול את התלמידים מה יקרה לדעתם, איך ינהגו הסוהרים ואיך ינהגו האסירים.

היום הראשון של הניסוי עבר בשקט יחסי אך כבר בבוקר למוחרת החלו האסירים להתנגד לתנאי המאסר שלהם ויזמו מרד.

הסוהרים לא עברו על כך בשתיקה והגיבו בכוח. הם פרצו לתא שבו התבצרו האסירים באמצעות מטפי כיבוי אש, איתרו את "מנהיג המרד" והחלו להעניש את האסירים בעונשים משפילים. לאחר מכן החליטו הסוהרים להעניק הטבות לאסירים ש"התנהגו יפה" ובכך יצרו פערים בין האסירים ופגעו בתחושת האחדות שלהם כקבוצה.

כבר בשלב זה זיהו החוקרים שלוש תגובות שונות בקרב הסוהרים בעלי הכוח - קבוצת ה"עניינים", שעמדו בכללי המשימה, קבוצת ה"טובים" - שלא הענישו את האסירים, והקבוצה המפתיעה שכללה כשליש מהסוהרים - קבוצת העושים - מי שבחרו להשפיל ולרמוס את האסירים, להעניש אותם ולהכאיב להם.

מה לדעתכם גורם לאדם להשתייך לקבוצה מסוימת?

בעיצומו של היום השני לניסוי אחד ה"אסירים" חווה התמוטטות נפשית. ביום השלישי - משפחות ה"אסירים" הגיעו לביקור והתריעו בפני זימברדו על מהלך הניסוי. בעקבות שמועה על תכנון בריחה מהכלא, תגברו החוקרים את האבטחה והשתילו "מודיע" באחד מתאי האסירים ואף הגישו בקשה (שנענתה בשלילה) להעביר את הניסוי למבנה בית כלא אמיתי. במהלך אירועים אלה, הגיעה לביקור בת זוגו של פרופ' זימברדו והגיבה בזעזוע לתנאי המחקר ולהתנהגותם של הסוהרים. היא הטיחה בפרופ' זימברדו שאינה מבינה איך הוא נותן לזה יד...

פרופ' זימברדו הבין שהגבולות האתיים נחצו ועצר את הניסוי. כל המשתתפים בניסוי הלכו שבי אחר הסיטואציה הניסויית, ומסקנת המחקר הייתה שבסיטואציות המקנות כוח וסמכות, גם אנשים לכאורה רגילים ונורמטיביים עשויים לאמץ כוחנות ואלימות כדרך פעולה. אומנם, השאלה שהובילה את החוקרים בניסוי זה עסקה בהשפעת הסמכות, אך האירה גם את השאלה שמעסיקה אותנו ביחידה זו: למה אנשים טובים שמגיעים לעמדת כוח הופכים את עורם ומנצלים את מעמדם לרעה?

ניסויים פסיכולוגיים שניסו לחקור את השאלה הזאת הגיעו למסקנה מעניינת: תחושת כוח משפיעה על אופן פעולת המוח ועל דפוסי ההתנהגות של האדם ומעוררת בו אהבה עצמית מוגזמת, אדישות לרגשות הזולת, צביעות, מוסר כפול ושחיתות. חשוב מאוד להדגיש כי לא כל מנהל הוא עריץ, ולא כל מנהיג הוא מושחת, אבל כדאי להכיר את ה"בורות" שאליהם עלולים ליפול מי שנשבו בקסמו של הכוח.

ובחזרה לתנ"ך:

- מנהיגים רבים בתנ"ך החלו את דרכם כאנשים "פשוטים" והגיעו לעמדות מפתח.
- הציעו לתלמידים לבחור דמות מהתנ"ך ולבחון אותה לאור התובנות מ"ניסוי הכלא" של זימברדו.
  - למשל: כיצד דוד, שהחל את דרכו כרועה צאן, הגיע לנקודת שפל נמוכה כל כך בהתנהלותו מול אוריה החיתי? האם היו "תמרורי אזהרה" בדרך שיכלו לנבא את הידרדרותו המוסרית?
  - למשל: טענתו של רחבעם: "אבי הכביד את עלכם, ואני אסיף על עלכם... אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים" - מדוע רחבעם בוחר בדרך הכוח? מה גורם לו להימנע מלהקשיב לעצה החכמה לגייס את העם לצידו, ובמקום זאת להעדיף שימוש בכוח?

ד"ר סוס, בדרכו הגאונית, התייחס גם הוא לשאלות של שלטון וכוח בסיפורו "המלך צב-צב" (את הטקסט המלא אפשר למצוא כאן)

המלך צב-צב שולט בנחת בממלכה שלו, אך אינו מסתפק בכך ומתחיל לרדות בצבים האחרים. כדרכם של סיפורי ילדים (שמיועדים כמובן גם למבוגרים...), סוף הסיפור ולקחו ברורים - אדם שהוא תאב שלטון וכוח - סופו ליפול...

האם אתם מסכימים עם המסקנה הזאת?

להזכירכם, לאורך כל היחידות אנחנו מגדירים את המנהיגות דרך הפריזמה של מנהיגות מיטיבה, מנהיגות המממשת את הפוטנציאל האנושי להיטיב.

- אילו מנגנונים יכול האדם הפרטי להפעיל כשהוא מגיע לעמדת כוח כדי לנטרל נטיות כוחניות הקיימות בו?
- באילו מנגנונים, אם בכלל, השתמשו מנהיגי התנ"ך?